

ПРОФЕСОР АЛЕКСАНДЪР ПАНОВ НА 70 ГОДИНИ

Петър Михайлов

*Институт за литература – БАН
32. СУИЧЕ „Св. Климент Охридски“*

Резюме. Предложената статия е посветена на литературния теоретик, методик, преподавател проф. д.ф.н. Александър Панов. В текста се разглежда част от научната му продукция, като основният фокус е върху последната му книга „Йордан Йовков – изкуството на разказването“, която разглежда в теоретичен аспект най-новите теоретични постановки, свързани с наратологията. Някои от анализите си проф. Ал. Панов е предлагал на сп. „Български език и литература“ – „Албена“, „Индже“, така че основата на книгата е положена още в утвърденото методическо издание за български език и литература. Акцентира се на жанровата чистота, за която настоява изследователят, проследява се теоретичната постановка, че читателят е действена фигура в акта на рецепция, част от комуникативния процес, създаващ литературното произведение. Основен проблем е диалогичността, която трябва да се постигне, и усещането за относителна свобода в това общуване, за да стане то съ-общение и съ-битие.

Ключови думи: Ал. Панов; наратология; Йордан Йовков; литературна теория; жанр; читател; комуникативен акт; наративна стратегия; свобода; диалог; рецепция

В самия край на календарната 2023 г. хубава годишнина закръгли проф. д-р Александър Панов. Така се стекоха обстоятелствата, че през последните няколко години ми се наложи да работя с него: събра ни онзи тип труд, който е възвисяващият, обогатяващият, надграждащият. За което искрено му поднасям своите благодарности.

Мисля, че няма по-подходящо място от сп. „Български език и литература“, за да почетем хубавия празник – не само личен на достойния ни учен, но и за нашата литературна, а и методическа наука. Често то (списанието) се е превръщало в уютно място, приютаващо немалко от статиите на проф. Ал. Панов – и точно поради изтъкнатия факт това е точното място и за настоящия текст.

За пръв път чух името на Ал. Панов още като ученик, когато учителката

ми по български език и литература в гимназията госпожа Елизабет Хубанчева препоръча ръководството „Теория на литературата“ – където на достъпен, занимателен и все пак удържан в рамките на академичното говорене стил се обясняваше сложната материя на литературната наука. Книгата има няколко преиздания. Моето е от 1995 г., носещо подзаглавието „основни понятия за гимназиалния курс“, реализирано с подкрепата на издателство „Просвета“. Останах изненадан, че преди близо три десетилетия нашата образователна система е била на такова добро равнище – да се ползват подобен род „помагала“. Някои от схематичните представени модели – главата „Художествената комуникация“¹, по-късно се мултиплицираха в учебниците и по български език, и по литература. Всички преподаватели по литература днес учим своите възпитаници, че литературното произведение е комуникативен акт (изказване/дискурс), послание, отправено към някого, носещо и изграждащо свой конкретен идеен свят посредством езика (кода). Голям скок и преход от едно по-идеологическо и догматично подхождане към литературната творба (преди 1989 г.) към това тя да може да бъде адекватно разчетена и разбрана в пълнотата си – какъвто е стремежът ни сега. Всяка литературна творба е езиково явление. Знанията от езикознанието и литературознанието се съсредоточават², за да може да се изгради издържан в естетическо отношение анализ на художествения текст. *Високата мяра* – това винаги отличава работата на проф. Ал. Панов. Така беше и в университетските курсове, които той води за написването на магистърските тези. Такава е методологията му и при работа с докторанти, пишещи своите докторски тези. Енциклопедичните познания на проф. Ал. Панов респектират. Строгийт научен тон на говорене винаги задължава същото, ала истинска благодат е, когато големият учен споделя своя опит, прозрения и достижения – така въздига стоящия до него.

Десетилетия той работи и за повишаване квалификацията на учителите по български език и литература. Бяха станали традиционни срещите, организирани от старши експерта Станислав Георгиев към РУО – София, на които с интерес голяма част от колегията очакваше появата и срещата с проф. Панов. Новостите в преподаването на „Албена“ (да речем!) – като разказна форма, изградена под стратегията на *казус*, стигна реално до последната засега книга, посветена на поетиката на големия ни национален писател Йордан Йовков. Предполагам, че монографията ще се превърне във фундамент. Какъвто вече е внушителното му изследване върху Христо Ботев (достигащо впечатляващите 900 страници).

Сред достиженията на нашето съвременно литературознание е обемистият двутомник отпреди десетина година, където проф. Ал. Панов направи открития, свързани както с творчеството, така и с оформянето нравствеността на Хр. Ботев, с предписания за методологическите похвати при преподаване неговото творчество. Всеки, който сега презентира творчеството и представя

личността на нашия поет революционер, няма как да не се съобрази с великолепната книга. Всяко едно стихотворение е дълбинно и контекстово анализирано. Същевременно се постига общ сюжет на огромния изследователски труд. Изключително ценна е и библиографията към двутомника. Появата на подобен тип научни съчинения наистина е културен принос в историческото развитие не само на литературната наука.

Постоянната квалифицираност на учителите по български език и литература сякаш се е превърнала в кауза, в мисия за проф. Ал. Панов. Ценните му методологически съвети, дълбинните текстови анализи на отделни творби от репертоара в средното училище съпътстват периодичните срещи с учителската гилдия. Понякога той се изявява и сам като учител. Няколко негови урока сме наблюдавали през изтеклите 5 – 7 години – веднъж в прогимназиален етап (VII клас), а сетне – и в гимназиален³. Преди около пет години масово използвахме за XI и XII клас учебниците, които той правеше в екипна работа с друг водещ литературен историк и обичан университетски преподавател – проф. Валери Стефанов, чиято 65-годишнина отбелязахме през м. юли м.г. Образцовите учебници бяха снабдени и с методическата *Книга за учителя* където внимателно и систематично беше структуриран материалът.

При една от последните срещи проф. Ал. Панов предложи свой превод на един италиански шансон – *Снегът на 56-а*⁴, който даваше възможност един и същи текст да бъде *видян* както през *мъжкото мислене*, така и през *женското* – даваха се две възможни визии за интерпретиране на случващото се и нагледно убеди аудиторията как с логическите закономерности на *единия* и *другия тип мислене* се *сглобява* свят, *различен*, но *единен* в своето *разнообразие*.

Силна е страстта на проф. Ал. Панов и по жанрологията (ако мога така да се изразя). Разглеждайки „Балада за Георг Хених“⁴⁵ литературният теоретик педантично обяснява сплитането на няколко различни наративни форми (балада, повест, притча, мемоар), стигайки до музикалната барокова форма на пасиона, използвана от майстори като Бах и Хендел. Онази устременост на лютиера Георг Хених към съвършенството, към духовните измерения на нашия свят и на нашето съществуване, намират триумфа в грандиозната творба на друг Георг – Хендел, възхваляваща бога: Алилуя, алилуя, алилуя. Цялата сложна композиция на текста, съчетаваща различните жанрови форми, има единствената цел да разкрие истината. Истината за същината на човека на изкуството. Истината за мизерията в първите години на социалистическата диктатура (началото на 50-те години), истината за коварната подмяна на ценностната система, истината, че материализмът поглъща и изяжда стръвно духовното. Но то, духовното, ако е истинско, оцелява и засиява в една цигулка за Господ, зазвучава във вдъхновено слово, възхваляващо Създателя.

В последната си (засега) книга „Йордан Йовков – изкуство на разказването“ – своеобразен „учебник“ по наратология, проф. Ал. Панов прави по-

клон към своя научен ръководител – позабравения днес проф. Атанас Натев (1929 – 1998). Учен, посветил се на теорията на литературата, по-често – на поетиката на драмата и на изкуствознанието. Жестът към учителя не е епизодично явление⁶, тъй като в предходна книга – „Текстът като социално действие“ (2022), статията, разглеждаща „Балкански синдром“, въвежда спомена за проф. Натев именно като специалист по сценичния жанр.

Някак в забързаното ни ежедневие така става, че книги, които са строго теоретични сякаш остават „невидими“ или (меко казано) подминати. Сякаш четенето е съсредоточено към/на художествената литература, и по-специално – белетристиката, прозата. Разбира се, силните явления там напоследък – Г. Господинов, З. Евтимова, З. Карабашлиев, А. Попов, не може да бъдат необгледани, дори нещо повече – длъжни сме като литературоведи да го правим. Ала наша грижа е и да отделим нужното внимание и на теоретичната литературна продукция, която е от съществено значение за нивото на литературоведската мисъл, за развитието и поддържането ѝ. Днес не са много авторите, представящи качествена литературна теория, затова появата на подобен род книги трябва да бъде и приветствана, и критично представяна, т. е. да се пише за тях. Именно воден от това чувство, ми се ще да обърна по-детайлно внимание върху „Йордан Йовков – изкуството на разказването“. Не само защото е юбилейна книга за автора си, а защото е явление в литературно-научен план.

Сам авторът се похвали при последната традиционна методическа учителска среща⁷: „Първите около 70 страници синтезират основните положения в наратологията“. Четейки бележките под линия, разбираме, че проф. Панов води курс по наратология в Софийския университет (магистратурата „Творческо писане“⁸) и в Болонския университет. С тъга трябва да споделим, че базисни трудове по поетика и съвременна литературна наука не се превеждат на български език. Имаме нещичко от Бахтин, Барт, напоследък и от Агамбен. Но „Историческа поетика“ на Веселовский, което от по-старите класики, до момента остава непознато – липсата се компенсира със студиите на проф. Стефан Елевтеров и проф. Виолета Русева. Обаче „Введение в наратологию“ от В. И. Тюпа остава също в руски оригинал само. Жалко е, че неща на Роман Якобсон, които бяха реализирани в началото на века, остават с изданията оттогава и ако се намерят инцидентно, са с непосилно високи цени. Та появата на книги като тази на проф. Ал. Панов е истинско литературоведско събитие – ценна там е и библиографията.

Изследването се състои от 6 глави, които обаче са снабдени с много прецизен теоретико-исторически предговор, посветен на наратологията. Съдържанието на книгата се съсредоточава върху анализа на някои от *зрелите повествования* на Йордан Йовков, поместени в сборниците му „Песента на колелетата“, „Старопланински легенди“, „Женско сърце“, „Вечери в Антимовския хан“. По-подробно са анализирани христоматийни художествени творби, каквито

са „Индже“, „Серафим“, „Другоселец“, „Сенебирските братя“, „По жицата“, „Албена“. Цитирани са почти всички значими литературоведски достижения до момента, като започнем от Владимир Василев, проф. Искра Панова, проф. Симеон Янев, Симеон Султанов, Иван Мешеков, проф. Иван Сарандев, проф. Тончо Жечев, проф. Иван Станков, проф. Виолета Русева и се завърши с проф. Милена Кирова, проф. Валери Стефанов и проф. Галин Тиханов. Разбира се, не може едно такова мащабно проучване да пропусне и анкетите, които прави с писателя проф. Спиридон Казанджиев. Именно от авторовото споделяне на Йовков пред своя доверител – *че иска да разказва така, сякаш всичко се случва пред очите на читателя, всичко с т а в а пред погледа му като на театрална сцена*, отпочва своя сюжет проф. Ал. Панов. Модерният наратив като техника, който използва Й. Йовков, става същинският обект на изследването. Изключително настоятелен е литературоведът за правилната жанрова парадигма, която ще се избере за прочита на дадено произведение. Дали в „По жицата“ ще проследим умело протожанровите маркери на *анекдота* и *притчата*, за да съумеем да установим от противоречивото им съчетание, че жанрът е *разказ*. Или внимателно ще открием белезите на *казуса*, който се развива и разгръща в *новелата* „Албена“, което ще ни помогне *адекватно* да навлезем в света на магическото словоизграждане и раждане на вселената Йордан Йовков. Бягането от всевъзможни клишета, предразсъдъци и литературни митове – към това елегантно, но категорично призовава проф. Ал. Панов. Та Албена само красива ли е, само грешна ли е? Та щом е греховна, значи е възможно Бог да опрости деянията ѝ и да ѝ даде нов шанс. Липсата на категорична поставеност на заключенията – устременост само към едно, та животът не е така еднолинеен, не е така просто устроен. Именно сложното преплитане на етос (нравственост), жанрова многопластовост, казуалност (виждането на едно явление поне от две гледни точки – любовта, красотата, семейството и т.н.) при създаването на някои от творбите не позволяват категоричност на интерпретациите. Така се позволява свободата на читателското съзнание (реципиента) да осмисли креативността на художника (имплицитния автор). Най-важното в съвременното литературознание е разбирането не само за условността на комуникативния акт, но и за неговото прилагане – внимателно, логично. Читателят *активно* участва в наративния процес. Някога проф. Никола Георгиев твърдеше, че „творбата се ражда в читателското съзнание“. Сега проф. Ал. Панов казва, че най-съществен е този диалог, който се случва между читател и наратив. Литературният свят на Йовков е вероятностен – това също трябва да помним добре, за да се потопим и да плуваме, а не да се удавим в клишета и етикети, наследени отпреди. Читателят става съ-участник от съ-битието – вероятно точно това цели самият Йовков, за да може възприемащият да разреши логично възможния изход на казуса и да вземе за себе си етическата преценка. Да избере, след като се ориентира в различните норми, присъщи на/за живота ни⁹.

Завършвайки шестата глава, проф. Ал. Панов споделя: „Причина за едностранчивите тълкувания на критиците от XX век е не само тяхната склонност да теглят към една-единствена окончателна истина, но и навикът им да възприемат литературата като нещо единно. Забравя се, че зад външния жанров етикет „разказ“ може да се крият различни повествователни стратегии, различни художествени модели и различни начини на въздействие. Едва днес, когато литературната наука обогати своя интерпретаторски инструментариум, „Албена“ може да получи своето по-сериозно и по-близко до собствената му мяра тълкуване. И се видя, че значението на Йовков е не само в това да съхранява нравствените добродетели на българина (Симеон Султанов), но и в способността му да навлезе дълбоко под повърхността на живота, за да разкрие неговото богатство и противоречивост, като накара читателя да провери способността си да се ориентира в многообразието на различните норми, управляващи живота ни“¹⁰.

Винаги срещата с проф. Ал. Панов предизвиква размисъл, а това е най-важното и то ценното, защото по благороден начин ни възвисява. Нека се радва на дълголетие и да ни поднася следващите си книги, които са от огромна мощ в ежедневната работа на преподавателите по БЕЛ. На многоя лета, скъпи проф. Ал. Панов!

NOTES

1. Панов, Александър (1995) Теория на литературата. Основни понятия за гимназиалния курс, Издателство „Просвета“; ИК „Александър Панов“ (с. 64).
2. Преди двайсетина години на своите лекционни курсове проф. Никола Георгиев призоваваше: „Колеги, побратимявайте езикознанието и литературознанието“ – и сам в своите образцови аналитични наблюдения демонстрираше елегантно как става това.
3. Повече виж на: <https://www.youtube.com/watch?v=LKyvJ1yUJhM> (посетено на 10. 03. 2024 – заснет е целият урок на 21. 11. 2017 г.).
4. <https://www.youtube.com/watch?v=77pfnHGc6Xc> (посетено на 04. 04. 2024).
5. Панов, Ал. (2022) Текстът като социално действие, София: ИЦ „Боян Пенев“ (с. 332).
6. В „Литературният образ отвъд пространството на книгата“ (2013) – цяло есе е посветено на харизматичния учен (с. 65 – 90), когото моето поколение не помни добре (изключение е дъщерята на проф. Ал. Панов – д-р Елена Панова, Институт за литература – БАН).
7. Срегнахме се на традиционния годишен инструктаж, организиран от ст. експерта по български език и литература Станислав Георгиев, провеждан в ПГ „Хенри Форд“ в края на м. септември 2023 г.

8. Тази магистърска програма се породи след дългогодишен творчески семинар, ръководен от проф. Симеон Янев – той е нейният създател и пръв координатор преди две десетилетия.
9. Позволявам си да перифразирам думите на проф. Ал. Панов, които са дадени по-долу в своята цялост (бел. X).
10. Панов, Ал. (2023) Йордан Йовков – изкуството на разказването, София: УЦ „Диоген“, ИК „Александър Панов“ (с. 292).

ЛИТЕРАТУРА

- ПАНОВ, АЛ., (1995), *Теория на литературата. Основни понятия за гимназиалния курс*, Просвета; Александър Панов.
- ПАНОВ, АЛ., (2022), *Текстът като социално действие*, София: Боян Пенев
- ПАНОВ, АЛ., (2023), *Йордан Йовков – изкуството на разказването*, София: Диоген, Александър Панов.
- ПАНОВ, АЛ., (2013), *Литературният образ отвъд пространството на книгата*, София: Диоген; Александър Панов.

REFERENCE

- PANOV, AL., (1995). *Theoria na literaturata. Osnovni ponqtiq za gimnazialniq kurs*, Prosveta, Alexander Panov.
- PANOV, AL., (2022). *Tekstat kato socialno dejstvie*, Sofia: Boyan Penev.
- PANOV, AL., (2023). *Yordan Yovkov – izkustvoto na razkazvaneto*, Sofia:- Diogen, Alexander Panov.
- PANOV, AL., (2013). *Literaturniq obraz otvad prostranstvoto na knjigata*, Sofia: Diogen; Alexander Panov.

PROFESSOR ALEXANDER PANOV AT 70 YEARS OLD

Abstract. The proposed article is dedicated to the literary theorist, methodologist, teacher Prof. Alexander Panov. The text examines part of his scientific production, with the main focus being on his latest book “Yordan Yovkov – the art of storytelling”, which examines in a theoretical aspect the latest theoretical positions related to narratology. Some of his analyzes Prof. Al. Panov offered to the magazine “Bulgarian Language and Literature” – “Albena”, “Indje” – so the basis of the book was already laid in the main methodical edition. Emphasis is placed on genre purity, which the researcher insists on, and the theoretical statement that the reader is an active figure in the act of reception, a part of the communicative process creating the literary work, is followed. The main problem is dialogicity, which must be achieved and the feeling of relative freedom in this communication in order for it to become co-communication and co-existence.

Keywords: Al. Panov; narratology; Yordan Yovkov; literary theory; genre; reader; communicative act; narrative strategy; freedom; dialogue; reception desk.

✉ **Petar Mihaylov, PhD student**

Institute of Literature – BAS
32. High School “St. Kl. Ohridski”
E-mail: petar.mihaylov@school32.com